CZU: 811.135.1'37
ORCID: 0000-0001-6060-6977

Angela SAVIN-ZGARDAN
Institutul de Filologie Română
„Bogdan Petriceicu-Hasdeu”
(Chişinău)

ENANTIOSEMIA. INFLUENŢA CONTEXTULUI

Enantiosemia. The influence of context

Abstract: We believe that the phenomenon of enantiosemia is a specific manifestation of polysemy. In order not to confuse this phenomenon with the antonymy itself, we find it useful to specify that antonyms are words with different or partially different phonetic bodies. Such an interpretation of enantiosemia seems just ified tous. In relation to antonymy, enantiosemia refers to the internal polysemy, to the polarization of the internal meaning of the word.

The main cause of enantiosemia is explained by the fact that in the ancient times the roots and their derivatives had common meanings, insufficiently differentiated. With the evolution of thought and language, such meanings have differentiated. From the common sphere of the notion, more definite nuances of the basic meaning were highlighted, which had opposite meanings. We would like to emphasize that with the evolution of thinking and language, such meanings have been differentiated in Romanian by creatings table polylexical units, in this case of set phrases. Cf.: a păgubi which can update its meaning only in context: A l-a păgubit pe B. B a fost păgubit de A. However, only the set phrase can differentiate the opposite semes as meaning: A aduce / face /a pricinui pagubă – a avea / suferi / a păţi pagubă/ Tobring / do / causedamage - tohave / suffer / damage.

Keywords: enantiosemia, polarization of meanings, set phrase, stablepolylexical unit, antonymy.

Rezumat: Suntem de părerea că fenomenul enantiosemiei este o manifestare specifică a polisemiei. Pentru a nu confunda acest fenomen cu antonimia propriu-zisă, ni se pare utilă precizarea că antonimele sunt cuvinte cu corpuri fonetice diferite sau parţial diferite. O astfel de interpretare a enantiosemiei ne pare justificată. În raport cu antonimia, enantiosemia se referă la polisemia internă, la polarizarea sensului intern al cuvântului.

Cauza principală a enantiosemiei se explică prin aceea că rădăcinile şi derivatele lor au avut în epoca veche sensuri comune, insuficient diferenţiate. Odată cu evoluţia gândirii şi a limbii, astfel de sensuri s-au diferenţiat. Din sfera comună a noţiunii se evidenţiau nuanţe mai concrete ale sensului de bază, care treceau în sensuri contrare. Am dori să subliniem că odată cu evoluţia gândirii şi a limbii astfel de sensuri s-au diferenţiat în limba română

BDD-A31593 © 2020 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.239 (2026-11-06 21:39:33 UTC)

prin crearea unităţilor polilexicale stabile, în cazul dat al locuţiunilor. Cf.: *a păgubi* care poate să-şi actualizeze sensul doar în context: *A l-a păgubit pe B. B a fost păgubit de A.* Însă doar locuţiunea poate diferenţia semele contrare ca sens: *A aduce / face /a pricinui pagubă – a avea, / suferi / a păţi pagubă.*

Cuvinte-cheie: enantiosemie, polarizarea sensurilor, locuţiune, unitate polilexicală stabilă, antonimie.

Enantiosemia, fenomenul de polarizare a sensurilor în structura unui cuvânt polisemantic nu poate fi, însă, identificat cu antonimia lexicală. În cazul antonimiei interne (antonimia internă e un alt termen pentru enantiosemie), contextul este singurul mijloc de realizare a opoziţiei contrariilor. Sensurile opuse ale unui cuvânt polisemantic pot fi delimitate numai cu mare greutate de către varietatea unor anturaje lexicale concrete, spre deosebire de antonimele propriu-zise, care au o existenţă virtuală, în cupluri, astfel încât valoarea pozitivă sau negativă a termenilor contrari este evidentă şi în afara contextului.

Ch. Bally relevă una dintre cele mai importante particularităţi semantice ale antonimelor, şi anume aceea că un antonim al unui cuvânt abstract este o parte a sensului acestuia din urmă. „On peut dire que le contraire d'un mot abstrait fait partie du sens de ce mot" (Bally, p. 42). Noi ne apropiem de acel fel de antonimie pe care o intuia Ch. Bally, şi anume: enantiosemia, când semul opus se află chiar în structura semică a cuvântului.

Kr. Nyrop în lucrarea sa *Gramaire historique de la langue française* (p. 48-49) investighează, la fel, problema sensurilor simetric opuse în structura cuvintelor polisemantice (cf. fr. *fortune* – 1."soartă bună" şi 2. „soartă rea"). Pe baza mai multor exemple de astfel de cuvinte cu sensuri contrare (fenomen cunoscut în lingvistică cu denumirea de enantiosemie), Nyrop ajunge să adopte teoria originii limbii, după care, din punct de vedere semantic, limba se caracteriza de la început prin suprapunerea contrariilor (ideea de „forţă" neputând fi concepută fără ideea de „slăbiciune"). Astfel, *ab initio* un cuvânt a servit, conform opiniei lingvistului danez, pentru exprimarea ambelor idei contrare (p. 19).

Aşadar, pe Kr. Nyrop îl interesau numai acele cazuri în care contrastele logice se reflectă într-un singur cuvânt. Problema sensurilor opuse îl interesa numai în măsura în care aceasta îl ajuta să-şi fundamenteze concepţia pe care o avea despre limbă, în general. Al.Graur numeşte acest fenomen „polarizarea sensurilor". De ex.: lat.: allus – 1. „adânc" („depărtat în jos"); 2. „înalt" („depărtat în sus") (Graur, p. 112 ş. u.).

***

Materialul pe baza căruia formulăm constatările noastre reflectă anumite caracteristici ale obiectelor, proprietăţilor şi acţiunilor nominalizate. Cuvintele examinate le grupăm după aceste trăsături.

Enantiosemia poate fi deci considerată numai un caz specific de polisemie. Pentru a nu confunda acest fenomen cu antonimia propriu-zisă, mi se pare utilă precizarea că antonimele sunt cuvinte cu corpuri fonetice diferite sau parţial diferite (*bun – rău, cinste – necinste*). O astfel de interpretare a enantiosemiei ne pare justificată.

BDD-A31593 © 2020 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.239 (2026-11-06 21:39:33 UTC)

Privind natura enantiosemiei au fost înaintate diverse opinii, „polarizante", după cum e şi natura fenomenului luat în discuţie. Însă unii cercetători consideră, totuşi, enantiosemia sau polarizarea semantică ca o formă a antonimiei (Sîrbu, p. 20 ş.u.), alţii că e o formă a polisemiei (Bahnaru, p. 54; 102, p. 52 ş.u.). Suntem de părerea că fenomenul enantiosemiei este o manifestare specifică a polisemiei.

Fenomenul ***enantiosemiei*** a fost remarcat de Hegel, care în *Prefaţa* la cea de-a doua ediţie a cărţii sale *Ştiinţa logicii*, scria în 1831 că multe cuvinte din limba germană au particularitatea de a avea înţelesuri nu numai diferite, dar chiar opuse. Hegel vedea în acest fapt un anumit spirit speculativ al limbii, considerând că pentru gândire nu poate fi decât îmbucurător să întâlnească astfel de cuvinte şi să găsească unirea contrariilor, exprimată deja lexical sub forma unui cuvânt care are sensuri opuse (Hegel, p. 64 ş. u.).

Putem numi cercetările lui V. Šertsl despre enantiosemie şi ale lui K. Abel despre sensul contrar al cuvintelor străvechi, scrise pe baza materialelor din diferite limbi încă în sec. al XIX-lea şi care pentru prima dată au pus problema despre cauzele şi unele legităţi generale privind evoluţia acestui fenomen. Într-o serie de lucrări lexicografice este adunat un material important privitor la „antonimia între limbile înrudite", de ex. în dicţionarul ruso-ceh de omonime şi paronime al lui I.Vlčk (cf. rusă: свежий - cehă: č*erstvy* – despre pâine etc.).

În lingvistica românească fenomenul lexical al enantiosemiei a fost remarcat de Al.Graur (p. 112 ş. u.), Nicolae Raevschi (p. 51-57).

Pentru exprimarea exterioară, formală, a acestei antonimii interne servesc nu morfemele rădăcini sau cele afixale, dar însuşi **contextul** utilizării cuvântului cu sensuri polarizate, adică caracterul valenţelor sintactice şi lexicale ale cuvântului dat în raport cu alte cuvinte.

În raport cu antonimia, enantiosemia se referă la polisemia internă, la polarizarea sensului intern al cuvântului. De ex.: *a împrumuta (cuiva)* (bani) – 1. (bani sau lucruri) „a da pentru un timp (cu condiţia restituirii)"; 2. *(bani sau lucruri)* „a lua pentru un timp (cu condiţia restituirii)". **În cazul dat este utilizat cuvântul enantiosemic** *a împrumuta*, doar locuţiunea corelativă verbului face distincţie între semele polarizante şi permite vorbitorului de a exprima explicit semnificaţia dorită: cf. *a da cu împrumut – a lua cu împrumut*. În ambele cazuri corelatul monolexical este verbul *a împrumuta.*

Astfel, contrapunerea sensurilor polarizate ale cuvântului este posibilă doar în context, pentru a elucida caracterul lor contrar cu ajutorul mijloacelor sintactice sau lexicale ale limbii. De aceea, o simplă contrapunere de tipul *a împrumuta - a împrumuta* este lipsită de o semnificaţie concretă până la momentul când este utilizat contextul dat, capabil de a realiza sensurile antonimice ale cuvântului: *a împrumuta prietenului bani – a împrumuta de la prieten bani.*

BDD-A31593 © 2020 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.239 (2026-11-06 21:39:33 UTC)

***

I. Sensuri contrare capătă cuvintele care apar în urma influenţei contextului

1. Pentru problema dată este important să constatăm că în unele cazuri influenţa contextului poate duce la polarizarea semantică a cuvintelor. De ex., lexemul rom. *rece* <lat. *recens* „cald încă”. În limba latină *recens* însemna 1. „proaspăt” (referitor la apă); 2. „cald”; 3. „care nu e de demult”. Spre deosebire de limbile romanice occidentale în care semantica adjectivului latin nu se va schimba esenţial (cf. SDE, p. 358), limba română atestă o altă stare de lucruri: în română accepţia „proaspăt”, în *recens* din sintagma *aquarecens* „apă proaspătă”, datorită structurii stabile a acesteia, pe de o parte, dar şi datorită faptului că, de obicei, apa „proaspătă” e şi „rece”, pe de altă parte, va fi substituită prin accepţia „rece”. Sensul motivaţional va luneca spre o altă caracteristică a apei. În plan diacronic, în special faţă de sensul 2 al cuvântului latin în cauză (”cald”), semnificaţia termenului român ar fi rezultatul unei schimbări semantice în spiritul enantiosemiei, evident, mai puţin tipice. Se utilizează în componenţa unităţii polilexicale stabile (UPS) cu sens direct şi indirect. *Rece***,** adj. 1. „care are o temperatură (mai) scăzută faţă de o limită dată, faţă de un mediu oarecare sau faţă de căldura corpului omenesc; lipsit de căldură; care dă senzaţia de frig, care aduce frig”. În UPS *climă rece* – „climă polară”; *abces rece* – „abces fără caracter inflamator”. Loc. adv. *la rece* – „la o temperatură scăzută, în jurul lui 0°C”; 2. „la temperatura normală, fără a încălzi”; 3. fig. „neinfluenţat de sentimente, nepărtinitor, obiectiv”. Fig. „care înfioară, care înfrigurează”. UPS: *a-i trece* (cuiva) *rece prin inimă* (sau *prin spate*) – „a se înfiora”; *a (-i) fi* (cuiva) *inima rece* –„a-i fi teamă, a fi înspăimântat”; *(cu) sânge rece* – „(cu) calm, (cu) prezenţă de spirit”.

Iată alte exemple de UPS având în calitate de componentă lexemul *rece: a-l îmbăta (pe cineva) cu apă rece* – „a-l încânta cu făgăduieli deşarte, a-l amăgi”; *a nu-i ţine nici cald, nici rece* – „a-i fi indiferent (cuiva), a nu-l impresiona”; *a lăsa rece (pe cineva)* – „a nu-i deştepta interes, a-i fi indiferent (cuiva)”; *a-l trece sudori reci (pe cineva)* – „a transpira din cauza emoţiei, a spaimei; a avea mari emoţii”; *a-i trece un şarpe rece prin inimă/sân (cuiva)* – „a se înfiora de spaimă/de dezgust”.

2. Lexemul înainte cu sens temporal, semnifică: 1.”mai de demult, mai devreme”. *De mai înainte* – „de mai demult”. *Cu ...* (*mai*) *înainte* sau (*mai*) *înainte cu...,* arată cât timp a trecut de la întâmplarea de care este vorba. *Înainte vreme* – 1. „odinioară”; 2. „mai departe, în continuare”. Expr. *De azi* (sau *aici, acum* etc.) *înainte* – „de azi (sau aici, acum etc.) încolo”; 3. „în faţă; în locul dintâi, în frunte”. Deci ar fi vorba şi în cazul acesta despre o polarizare de sens ce derivă din ambiguitatea semantică a lexemului înainte, care denumeşte o actualitate atât trecută, cât şi cea care se află înainte. Utilizarea lui depinde de influenţa contextului, de atitudinea subiectivă a vorbitorului.

3. Verbul a *se îndura* atestă două sensuri contrare – 1) „a-şi manifesta mărinimia; a da dovadă de bunătate, de milă”. De ex.: Îndură-te, măria Ta! 2) „a da dovadă de cruzime, de intoleranţă”. De ex.: *Cum te înduri să-l baţi?* (= „De ce eşti atât de aspru să-l baţi?”).

BDD-A31593 © 2020 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.239 (2026-11-06 21:39:33 UTC)

4. *Succes* „urmare” >*succes* „urmare cu consecinţe bune”. În UPS: *a avea succes* – „a obţine rezultate favorabile”; „a avea o reuşită, izbândă”; *a dori / ura succes (cuiva)* – „a dori noroc într-o întreprindere (cuiva)”. În UPS lexemul se motivează doar cu sensul „urmare cu consecinţe bune”.

II. Sensuri contrare apar într-un context care se datorează expresiei, ironiei

Enantiosemia se delimitează într-un context care se datorează expresiei, ironiei. Cf. *afacere, treabă* în*:* 1. *a avea afaceri* - unde lexemul *afaceri* se utilizează cu sens neutru: „activitate comercială, acţiune din care rezultă un profit; tranzacţie economică; treabă, îndeletnicire”, locuţiunea verbală având semantica „a desfăşura o activitate de business”; 2. *a avea afaceri,* unde lexemul *afacere* se utilizează cu sensul „activitate comercială, industrială sau (mai ales) financiară, bazată adesea pe speculă şi constând în vânzare, cumpărare, creditare, antrepriză” etc. **În cazul dat** locuţiunea conţine semul ironiei „a face anumite afaceri dubioase, maşinaţii, escrocherii”.

Un caz similar este şi cu lexemul *treabă* (din sl. *мръба*)*:* 1**.** „activitate, ocupaţie, îndeletnicire”. *A avea treabă* – „a fi ocupat”. *A-şi căuta* (sau *a-şi vedea) de treabă* – 1) „a lucra conştiincios, cu sârguinţă”; 2) „a-şi vedea de lucrul său, a nu se amesteca în lucrul sau în problemele altora”. *A se afla în treabă* – „a-şi face de lucru fără a fi nevoie, pentru a-şi da importanţă”; 2. „activitate dubioasă”. *A ieşi în treabă* – „a ieşi la furat” (dex-online). ***Bună treabă****!* – „despre ceva negativ, nedorit”.

Lexemul *perlă* este enantiosemic. Nu vom analiza toate semele componente ale structurii semice a cuvântului. Vom menţiona doar cele polarizate: 1. (fig.) „persoană, lucru cu calităţi excepţionale”; 2. (ir.) „greşeală, prostie rară”.

Pe lângă enentiosemia de la nivelul emic, urmează să meţionăm şi enantiosemia de la nivelul etic, creată într-un anumit context cauzată intonaţiei expresive, ironice. Analiza utilizării unităţilor de limbă demonstrează că ele capătă în aceste condiţii semnificaţie contrară celei primordiale: ***Perle literare*** *de acest gen am mai întâlnit!* (E vorba nu despre ceva minunat, demn de laudă, dar despre ignoranţă, prostie).

Scofală. Cuvântul acesta e o variantă a termenului înv. *pofală* „laudă” (<v.sl. похвала „laudă”). În limba română, fiind utilizat cu sens ironic pentru a denumi „laudă nemeritată”, termenul dat devine *scofală,* deci capătă sens peiorativ. Poate această atitudine ironică a vorbitorilor a determinat şi substituirea segmentului iniţial *po-* din pofală prin *sco-* care e mai expresiv. Cf. şi *scociorî* scr. почарати „idem” (SDE, p. 384). În limba contemporană: *scofálă fam.* are semantica „treabă realizată; ispravă”. În UPS: *mare scofală!* „mare lucru!”; *(nu) e mare scofală* **„**(nu) e cine ştie ce lucru important”; *a (nu) face mare scofală* **„**a (nu) face cine ştie ce ispravă”.

***

Enantiosemia, un tip special de antonimie „internă”, îşi găseşte actualizare în context, când e vorba de unităţi monolexicale. Pe când UPS conţin în structura lor semică doar un sem din cele două polarizate, din această cauză contextul nu este obligatoriu de cele mai multe ori. În aşa fel limba realizează *motivaţia* utilizării acestor UPS pentru a dezambiguiza semnificaţia corelatului monolexical al UPS. Fenomenul dat nu este productiv în limba contemporană şi este un relict al semanticii rădăcinilor străvechi. Într-un şir de cazuri evoluţia cuvântului cu sensuri contrare duce la „divizarea” lexemului în omonime.

BDD-A31593 © 2020 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.239 (2026-11-06 21:39:33 UTC)

Referinţe bibliografice:

1. BAHNARU, Vasile. *Elemente de semasiologie română.* Chişinău: Ştiinţa, 2009. 288 p.
2. GRAUR, Alexandru. *Studii de lingvistică generală*. Bucureşti: Editura Academiei RPR, 1960. 515 p.
3. HEGEL, Georg Wilhelm Friedrich. *Ştiinţa logicii.* Bucureşti: Editura Academiei R.S.R., 1966. 412 p.
4. RAEVSCHI, N. *Etimologii şi alte studii de lingvistică.* Chişinău: Institutul de Filologie, 2006. 296 p.
5. BALLY, Charles. *Traité de stylistique française.* Heidelberg-Paris: Librairie Klinchsieck, 1911. 264 p.
6. Nyrop Kr. *Grammaire historique de la langue française, I —IV*. Copenhaque et Paris, 1899 – 1930.
7. SDE - Scurt dicţionar etimologic al limbii moldoveneşti. Redactori: N. Raevschi, M. Gabinschi. Chişinău: Redacţia principală a Enciclopediei Sovietice Moldoveneşti. 1978. 680 p.

BDD-A31593 © 2020 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.239 (2026-11-06 21:39:33 UTC)